

Bogusław Pacek, Artur Rochnowski

Pion porządkowy i dochodzeniowy Wojskowej Służby Wewnętrznej. Organizacja i zadania

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/2 (240), 145-160

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PION PORZĄDKOWY I DOCHODZENIOWY WOJSKOWEJ SŁUŻBY WEWNĘTRZNEJ. ORGANIZACJA I ZADANIA

Po śmierci Stalina i pamiętnym wystąpieniu Chruszczowa na XX zjeździe KPZR w całym „bloku wschodnim” rozpoczął się okres tzw. odwilży politycznej. Tego samego roku na VIII Plenum KC PZPR władzę w partii przejął Władysław Gomułka, który zapowiedział przeprowadzenie głębokiej destalinizacji państwa. Zmiany miały dotyczyć także wojska. Reorganizacji wymagał przede wszystkim powszechnie krytykowany za naruszanie praworządności, funkcjonujący w wojsku od 1944 r. aparat bezpieczeństwa – Informacja Wojskowa. Podjęta została decyzja o rozwiązaniu Informacji Wojskowej i utworzeniu w jej miejsce Wojskowej Służby Wewnętrznej (WSW). Decyzja ta miała na celu „odpolitycznienie” i zmianę wizerunku formacji wojskowej odpowiedzialnej za bezpieczeństwo, a kojarzonej dotychczas z wpływami i działalnością służb radzieckich. Głównym powodem reformowania Informacji Wojskowej była negatywna rola, jaką odegrała w czasach stalinowskich. Brała ona bowiem czynny udział, wspólnie z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego, w walce z podziemiem niepodległościowym. Od 1944 r. rozpoczęły się prześladowania i aresztowania żołnierzy Armii Krajowej, oficerów przedwojennej armii oraz Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Do 1957 r. Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego aresztował ok. 17 tys. osób cywilnych i wojskowych. W działaniach swych zarówno kierownictwo, jak i funkcjonariusze tej służby byli bezpośrednio zależni od radzieckiego aparatu bezpieczeństwa, ściśle też z nim współpracowali. Wielu z nich wywodziło się wprost ze służb specjalnych Związku Radzieckiego i realizowało ich zadania, inni zaś byli przez nie szkoleni. Z tych względów Informacja Wojskowa była słusznie postrzegana jako służba reżimowa, reprezentująca interesy ZSRR¹.

Powołanie Wojskowej Służby Wewnętrznej w miejsce budzącej lęk i nienawiść Informacji Wojskowej przyjmowano w wojsku jako zapowiedź radykalnego zerwania z represyjnymi praktykami i wejścia w tej dziedzinie na drogę praworządności. Nowo utworzona służba miała jednak pierwotnie, w porównaniu do Informacji, kompetencje bardzo ograniczone. Formalnie miała odgrywać jedynie rolę prewencyjną i informacyjną².

Powstanie Wojskowej Służby Wewnętrznej

Wojskową Służbę Wewnętrzną sformowano na podstawie rozkazu Ministra Obrony Narodowej nr 01/MON z 10 stycznia 1957 r. Postawiono przed nią dwa główne zadania: kontrwywiadowcza ochrona sił zbrojnych (prowadzona dotychczas przez Informację Wojskową) oraz utrzymywanie porządku w wojsku, czym dotąd zajmowały się komendy garnizonów³.

¹ P. Bączek, *WSW – wojskowa policja polityczna*, „Głos” 2005, nr 10.

² P. Piotrowski, *Wojskowa Służba Wewnętrzna 1957–1989*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 6, s. 39.

³ *Ibidem*, s. 34. Nie zwalniało to jednak komendantów garnizonów z odpowiedzialności za przestrzeganie dyscypliny i porządku wojskowego na zawiadywanym obszarze (red.).

Szczegółowe zadania „nowej” służby policyjnej i kontrwywiadowczej w wojsku określał „Statut Wojskowej Służby Wewnętrznej”. Stanowił on, że służba ta została powołana do kontrwywiadowczej ochrony wojska, prowadzenia dochodzeń karnych w sprawach żołnierzy oraz czuwania nad przestrzeganiem dyscypliny i porządku wojskowego w garnizonach. W świetle nowej koncepcji organizacyjno-funkcjonalnej Wojskową Służbę Wewnętrzną tworzyły dwa podstawowe piony: kontrwywiadowczy i porządkowo-dochodzeniowy (z czasem podzielony na pion prewencyjny i dochodzeniowo-śledczy). Ponadto utworzono komórki pomocniczo-specjalistyczne zapewniające warunki sprawnego działania obu podstawowych pionów.

Struktura organizacyjna WSW została ukształtowana zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z 21 stycznia 1957 r. Nakazywało ono sformować Szefostwo WSW w Warszawie⁴, zarządy WSW okręgów wojskowych: Warszawskiego, Pomorskiego i Śląskiego, Oddział WSW Marynarki Wojennej, 18 terenowych wydziałów WSW, 25 delegatur oraz 7 posterunków. Szef WSW zarządzeniem z 11 marca 1957 r. ustalił kształt struktur terenowych podległych zarządom WSW poszczególnych okręgów wojskowych. I tak, Zarządowi WSW Warszawskiego Okręgu Wojskowego podlegały 4 oddziały (Modlin, Dęblin, Giżycko, Kraków) oraz 4 wydziały (Lublin, Rzeszów, Ełk, Olsztyn). Zarządowi WSW Pomorskiego Okręgu Wojskowego podporządkowano 5 oddziałów (Wałcz, Koszalin, Elbląg, Bydgoszcz, Szczecin) oraz 3 wydziały (Grudziądz, Szczecinek, Gdańsk). Zarząd WSW Śląskiego Okręgu Wojskowego miał 7 oddziałów (Katowice, Wrocław, Krosno Odrzańskie, Poznań, Łódź, Opole, Żagań). Oddział WSW Marynarki Wojennej (funkcjonujący na prawach zarządu) miał oddział na Oksywiu oraz 4 wydziały: w Gdańsku, Helu, Ustce i Świnoujściu. Bezpośrednio Szefostwu WSW podlegał Oddział WSW Garnizonu Miasta Stołecznego Warszawy⁵.

Pierwsze zmiany organizacyjne wprowadzono już po roku funkcjonowania WSW. W 1958 r. utworzono Zarząd WSW Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej Kraju oraz podległe mu trzy oddziały WSW korpusów OPK, Oddział WSW Jednostek Lotnictwa Operacyjnego i Oddział WSW Szkół Lotniczych⁶. Kolejne poważniejsze zmiany organizacyjne w WSW zaczęto wprowadzać na początku lat sześćdziesiątych. Najpierw utworzono wydziały WSW związków taktycznych wojsk lądowych, a następnie przy brygadach wyposażonych w rakiety operacyjno-taktyczne: w Biedrusku, Orzyszu, Bolesławcu i Choszcznie.

W połowie lat sześćdziesiątych przejęto z MSW organa Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Wojsk Ochrony Pogranicza. Zmiany te motywowano koniecznością zapewnienia skutecznej osłony kontrwywiadowczej Sił Zbrojnych PRL⁷.

Wyodrębniony w strukturze WSW pion kontrwywiadowczy realizował zadania przejęte po części w spadku po Informacji Wojskowej, a polegające na szeroko pojętym zwalczaniu działalności szpiegowskiej skierowanej przeciwko Wojsku Polskiemu i armiom sojuszniczym, dywersji politycznej, terrorowi, sabotażowi, a także zapobieganiu tworzenia nielegalnych związków wewnątrz Sił Zbrojnych PRL. Służba porządkowa WSW była zaś w strukturach Wojska Polskiego instytucją całkowicie nową.

⁴ Szefostwo WSW sformowano w kompleksie budynków u zbiegu ulic Chałubińskiego i Oczuki, zajmowanych dotychczas przez Informację Wojskową.

⁵ P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 34.

⁶ *Ibidem*, s. 35.

⁷ *Ibidem*.

Cele i zadania pionu porządkowego (prewencji) Wojskowej Służby Wewnętrznej

Zasadniczym celem utworzenia służby porządkowej w strukturach WSW była potrzeba podniesienia dyscypliny wojskowej i zapewnienia przestrzegania prawa i porządku publicznego przez żołnierzy poza rejonami zakwaterowania⁸. Zadania te były dotychczas realizowane przez garnizonowe służby porządkowe, aczkolwiek w sposób niewystarczający i mało skuteczny. Zadania patrolowe i porządkowe wykonywali często przypadkowi żołnierze, wyznaczani podobnie jak do służby dyżurnej pododdziału lub wartowniczej w jednostce. Żołnierze służby zasadniczej wyznaczani do takiej służby wiedzieli, że dziś oni, a jutro ich koledzy będą odgrywać tę samą rolę. Działała więc zasada wzajemności: *dzisiaj ja puszczę ciebie, jutro ty mnie*. Skuteczność takich patroli musiała być zatem niewielka. Nieco lepsze efekty system służb garnizonowych dawał w garnizonach, gdzie stacjonowało kilka jednostek wojskowych. Zdarzało się, że pojawiała się wtedy swego rodzaju współzawodnictwo w legitymowaniu, doprowadzaniu i zatrzymywaniu „kolegów” z sąsiednich jednostek⁹.

Powołanie nowego organu odpowiedzialnego za kontrolę dyscypliny wojskowej i porządku publicznego w garnizonach, niezależnego od dowództwa garnizonu i podległego bezpośrednio ministrowi obrony narodowej miało zniwelować braki służby garnizonowej i zdecydowanie poprawić przestrzeganie przez żołnierzy zasad dyscypliny i porządku publicznego.

Umundurowanie personelu wojskowego pionu porządkowo-dochodzeniowego zarówno kadry zawodowej, jak i żołnierzy służby zasadniczej otrzymało specjalne elementy wyróżniające, m.in. białe otoki na czapkach garnizonowych, białe pasy, odznaki rodzaju wojsk (tzw. korpusówki), naszywki i białe sznury służbowe¹⁰. Ponadto oddziały i wydziały WSW otrzymały odpowiednio oznakowane samochody osobowo-terenowe i motocykle. W wyposażeniu żołnierzy były karabinki AK, pistolety wojskowe, oznakowane hełmy patrolowe w kolorze białym z napisem „WSW”, pałki gumowe, chemiczne środki obojętniające, kajdanki, kaftany bezpieczeństwa, a także przenośne oraz montowane na pojazdach środki łączności¹¹.

Żołnierze służby porządkowej WSW mieli uprawnienia do legitymowania i zatrzymywania żołnierzy znajdujących się poza rejonami zakwaterowania. Mogli je wykorzystywać w razie podejrzenia o popełnienie czynu przestępczego, naruszenia dyscypliny wojskowej, porządku publicznego lub zasad zachowania się określonych przepisami kodeksu wojskowego postępowania karnego oraz regulaminami i innymi przepisami wojskowymi.

Statut nowo powołanej WSW wyznaczał służbie porządkowej następujące zadania:

- pełnienie służby patrolowej i konwojowej oraz funkcji asystencyjnych;
- kontrola przestrzegania przez żołnierzy przepisów o ruchu drogowym i zasad eksploatacji wojskowych pojazdów samochodowych;

⁸ Statut Wojskowej Służby Wewnętrznej MON (Warszawa 1968) został wprowadzony zarządzeniem ministra obrony narodowej nr 019/MON z 1 lipca 1968 r.

⁹ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego w latach 1956–1980*, red. J. Nazarewicz, Warszawa 1986, s. 120.

¹⁰ W Oddziale WSW MW żołnierze występowali w mundurach MW z czerwonymi dodatkami (sznur służbowy). Otoki na czapkach marynarza były w kolorze czarnym ze srebrnym napisem Wojskowa Służba Wewnętrzna; pasy służbowe w kolorze czarnym.

¹¹ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 123.

- sprawowanie fachowego nadzoru nad systemem ochrony ważnych obiektów wojskowych;
- zabezpieczenie ćwiczeń wojskowych i innych akcji specjalnych pod względem porządkowym;
- fizyczna ochrona przedstawicieli najwyższych władz partyjnych i rządowych, jak również delegacji zagranicznych wizytujących jednostki wojskowe;
- prowadzenie pościgu i poszukiwań sprawców czynów przestępczych i osób podejrzanych o ich dokonanie, podlegających właściwości sądów wojskowych;
- wykonywanie innych zadań zleconych przez ministra obrony narodowej lub jego uprawnione organy.

Z czasem, wraz z rozwojem służby, dochodziły nowe zadania. W grudniu 1958 r. WSW zlecono ochronę instytucji centralnych MON. W tym celu zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego WP nr 025/Org. z 13 grudnia 1959 r. podporządkowano Szefostwu WSW 14 batalion wartowniczy i 13 kompanię regulacji ruchu, z których, po połączeniu z batalionem wartowniczym byłych organów Informacji, utworzono pułk ochrony i regulacji ruchu. Żołnierze tej jednostki pełnili służbę wartowniczą przy instytucjach centralnych MON, a w czasie ćwiczeń i innych przedsięwzięć realizowali zadania z zakresu regulacji ruchu. W 1968 r. na podstawie zarządzenia szefa WSW nr 0012 z 27 marca 1959 r. pułk wyszedł spod podporządkowania Szefostwu WSW¹². Od 1 stycznia 1959 r. na służbę porządkową WSW nałożono dodatkowo zadanie konwojowania osób zatrzymanych, tymczasowo aresztowanych i skazanych¹³. W tymże 1959 r. służbie tej zlecono kolejny obowiązek – prowadzenie w garnizonach tzw. pracy wykrywczo-zapobiegawczej. Jej celem było rozpoznawanie środowisk patologicznych, mających lub mogących mieć przestępczy i negatywny wpływ na żołnierzy. Ścisłe w tym zakresie współpracowano z miejscowymi organami MO¹⁴.

Formy i metody działalności porządkowej (prewencyjnej) WSW

Podstawową formą realizacji zadań porządkowych była służba patrolowa. Jej skuteczność była mierzona liczbą patroli tudzież liczbą wylegitymowań i doprowadzeń żołnierzy w związku z naruszeniem regulaminów wojskowych i przepisów ubiorczych. Do najczęściej odnotowywanych przyczyn interwencji patroli WSW należało naruszenia przepisów ubiorczych (noszenie niezgodnie z przepisami poszczególnych elementów umundurowania lub braki w jego ukompletowaniu). Częste były też wykroczenia popełniane w stanie nietrzeźwości, a także związane z brakiem dokumentów upoważniających do przebywania poza terenem jednostki wojskowej. Patrole WSW legitymowały żołnierzy, a o popełnionych drobnych przewinieniach dyscyplinarnych meldowano ich przełożonym. W wypadku poważniejszych wykroczeń sprawcę doprowadzano do macierzystej jednostki lub do oficera inspekcyjnego garnizonu. W latach 1957–1970 legitymowano rocznie przeciętnie ok. 67 tys. żołnierzy, a w latach siedemdziesiątych liczba ta spadła do ok. 35 tys. żołnierzy służby zasadniczej. Przeciętna roczna liczba doprowadzanych w latach 1957–1980 wynosiła zaś ok. 37 tys. żołnierzy¹⁵.

¹² *Ibidem*, s. 150.

¹³ Zmiany te były pochodną nadania WSW w 1958 r. uprawnień samodzielnego organu dochodzeniowego.

¹⁴ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 122.

¹⁵ *Ibidem*, s. 125.

Działalność pionu prewencji na rzecz utrzymania dyscypliny wojskowej przez żołnierzy przebywających poza jednostkami wojskowymi spowodowała, że w nowych regulaminach, wprowadzonych 12 października 1977 r., służbie prewencji WSW powierzono wyłączną kontrolę nad przestrzeganiem przez żołnierzy dyscypliny wojskowej i porządku publicznego poza rejonami zakwaterowania. Spowodowało to, że komendy garnizonów zaprzestały wysyłania jakichkolwiek własnych patroli, a obowiązek patrolowania spoczął wyłącznie na organach porządkowych WSW¹⁶. Stały się one tym samym zasadniczym elementem wojskowych organów porządkowych w garnizonie. *Regulamin służby garnizonowej i wartowniczej Sił Zbrojnych PRL* wyznaczał następujące wojskowe organy porządkowe w garnizonie:

- oficer inspekcyjny garnizonu;
- pomocnik oficera inspekcyjnego garnizonu;
- oficer dyżurny organu WSW;
- patrole WSW¹⁷.

Ten sam dokument, określając także zasady organizacji i działalności prewencyjnej WSW w garnizonie, stawiał przed tą służbą następujące zadania:

- organizowanie służby patrolowej;
- kontrola przestrzegania przez żołnierzy dyscypliny wojskowej i porządku publicznego poza rejonem zakwaterowania;
- ściganie żołnierzy-sprawców czynów przestępczych;
- konwojowanie tymczasowo aresztowanych;
- organizowanie i prowadzenie kontroli drogowej¹⁸.

Na podstawie art. 59 wspomnianego *Regulaminu...* z dniem 1 kwietnia 1985 r. zarządzeniem nr 11 szefa WSW wprowadzono do użytku „Instrukcję o organizacji służby patrolowej i zasadach działania patroli Wojskowej Służby Wewnętrznej”. Określała ona szczegółowo zasady planowania i organizacji służby patrolowej, przebieg odprawy, zaprzysiężenia i tok służby, prawa i obowiązki patroli i ich przełożonego-oficera dyżurnego WSW. Szczegółowo zostały opisane sposoby postępowania patroli w różnych sytuacjach, a także zasady ich współdziałania z innymi służbami. Oddzielny rozdział poświęcono zasadom stosowania środków bezpieczeństwa i przymusu oraz użycia broni.

Racjonalizacji wykorzystania sił i środków, a także skuteczności działania miały służyć analizy zagrożeń, analizy stanu przestępczości, wykazy tras patrolowania i plany służby patrolowej. Do sporządzenia planu służby patrolowej, który był podstawowym dokumentem działalności prewencyjnej, wykorzystywano wytyczne dowódcy garnizonu i organów nadrzędnych, wnioski z analizy wypadków naruszenia dyscypliny wojskowej i porządku publicznego przez żołnierzy poza rejonem zakwaterowania, wszechstronne rozpoznanie własne garnizonu, informacje uzyskane od komendanta garnizonu, wojskowego komendanta odcinka kolejowego, z Milicji Obywatelskiej, Straży Ochrony Kolei i innych organów. Plany były sporządzane na każdy kolejny miesiąc i oddzielnie na każdy zabezpieczany garnizon wojskowy. Szef organu WSW był zobowiązany przedstawić plan służby patrolowej do

¹⁶ *Ibidem*, s. 128.

¹⁷ *Regulamin służby garnizonowej i wartowniczej Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1976, s. 25.

¹⁸ *Ibidem*, s. 34.

akceptacji dowódcy garnizonu oraz składać mu okresowe meldunki (informacje) o stanie dyscypliny w garnizonie¹⁹.

Służbę patrolową w garnizonach organizowano w celu utrzymania dyscypliny i porządku publicznego, przestrzegania zasad żołnierskiego zachowania się oraz przepisowego wyglądu zewnętrznego żołnierzy przebywających poza rejonem zakwaterowania²⁰. Nakładało to na żołnierzy patroli WSW obowiązek wzorowego wyposażenia i umundurowania. Według „Instrukcji...” patrole były wyposażane stosownie do potrzeb w środki bezpieczeństwa i przymusu (kajdanki, chemiczne środki obezwładniające, pałki gumowe) oraz środki łączności. Żołnierze musieli być umundurowani wzorowo, zgodnie z regulaminami i przepisami ubiorczymi. Za niedopuszczalne uznawano wysyłanie patrolu z najmniejszym nawet uchybieniem w umundurowaniu lub wyposażeniu.

Służbą patrolową zarządzał oddział prewencji szefostwa WSW, działający pod nadzorem zastępcy szefa WSW ds. prewencji. Na szczeblu zarządów WSW okręgów wojskowych, a także na szczeblach równorzędnych rolę taką odgrywały oddziały prewencji działające pod nadzorem służbowym zastępców szefów wspomnianych zarządów.

Służba patrolowa była organizowana przez oddziały i wydziały WSW mające dział prewencji oraz przez podległe im delegatury WSW. Za planowanie i organizację służby patrolowej odpowiedzialny był szef danego organu WSW. Pomagał mu w tym wydział prewencji przeznaczony do bezpośredniego planowania i organizowania czynności patrolowych oraz nadzoru nad ich wykonywaniem.

Do służby patrolowej wyznaczano głównie żołnierzy pionu prewencji organów WSW. Jednakże zarówno regulamin służby garnizonowej, jak i instrukcja o organizacji służby patrolowej przewidywały możliwość wyznaczenia (na wniosek szefa organu WSW) przez dowódcę garnizonu do tej służby innych żołnierzy. Wówczas dowódcą patrolu był zawsze żołnierz WSW²¹.

Sprawne i efektywne działanie patroli WSW w garnizonie wymagało dobrej organizacji, właściwego stawiania zadań, a także dobrego przygotowania personelu. Bezpośrednio odpowiadał za to szef wydziału prewencji organu WSW, współ z oficerem dyżurnym, który prowadził odprawę i ostatecznie sprawdzał przygotowanie żołnierzy do patrolu. Zarówno jeden, jak i drugi mieli prawo wydawania rozkazów i poleceń patrolom, a także kontrolowania przebiegu ich służby. Podobne kompetencje mieli:

- dowódca garnizonu;
- szef organu WSW;
- zastępca szefa organu WSW ds. prewencji;
- dowódca pododdziału WSW wystawiającego patrol;
- oficer dyżurny organu WSW²².

Patrole WSW działające w garnizonach dzieliły się na:

- zapobiegawcze – przeznaczone do kontroli przestrzegania dyscypliny wojskowej i porządku publicznego, zasad żołnierskiego zachowania się oraz przepisowego wyglądu zewnętrznego żołnierzy;

¹⁹ *Ibidem*, s. 34–36.

²⁰ Zgodnie z obowiązującymi przepisami żołnierze, wychodząc na przepustkę, opuszczali jednostkę w mundurach wyjściowych

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, s. 50.

- zmotoryzowane;
- piesze;
- kolejowe (patrole piesze działające w pociągach);
- interwencyjne – przeznaczone do szybkiego i operatywnego likwidowania naruszeń porządku publicznego oraz innych zdarzeń spowodowanych przez żołnierzy lub z ich udziałem poza rejonem zakwaterowania. Patrole interwencyjne (wyznaczone tylko w oddziałach i wydziałach WSW) musiały być zmotoryzowane²³.

Jednym z podstawowych obowiązków patroli określonym w instrukcji o organizacji służby patrolowej i *Regulaminie służby garnizonowej...* było interweniowanie i reagowanie na każde stwierdzone naruszenie przez żołnierzy dyscypliny wojskowej i zakłócenie porządku publicznego poza rejonem zakwaterowania. Podczas podejmowania interwencji żołnierze korzystali z ochrony prawnej wynikającej z art. 311–315 w związku z art. 316 kk – na równi z żołnierzami pełniącymi służbę wartowniczą. Podczas służby mieli oni obowiązek wykonywania określonych zadań nawet w okolicznościach niebezpiecznych dla ich życia i zdrowia²⁴.

Podstawowymi rodzajami interwencji (sankcji) przewidzianych regulaminem za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego były:

- legitymowanie;
- doprowadzenie;
- zatrzymanie.

Legitymowanie polegało na sprawdzeniu tożsamości żołnierza naruszającego obowiązujące przepisy na podstawie wojskowego dokumentu, zanotowaniu jego danych personalnych oraz macierzystej jednostki wojskowej i zareagowanie na przewinienie przez:

- zwrócenie uwagi na niewłaściwe postępowanie;
- polecenie zameldowania się u bezpośredniego przełożonego, oficera dyżurnego jednostki lub oficera inspekcyjnego garnizonu;
- zawiadomienie dowódcy jednostki o niewłaściwym zachowaniu jego żołnierza;
- doprowadzenie do oficera inspekcyjnego garnizonu.

Regulamin przewidywał legitymowanie żołnierza jeżeli:

- naruszał postanowienia regulaminów, rozkazów i zarządzeń, przepisów ubiorczych lub dopuszczał się wykroczeń przeciwko porządkowi publicznemu;
- konieczne było sprawdzenie jego prawa do przebywania poza rejonem zakwaterowania (dotyczyło żołnierzy zasadniczej służby wojskowej);
- nasuwało się uzasadnione podejrzenie co do bezprawnego noszenia przez niego orderów i odznaczeń oraz oznak wojskowych lub części munduru wojskowego;
- dopuścić się on czynu pociągającego za sobą konieczność doprowadzenia go lub zatrzymania²⁵.

Z obecnie dostępnych danych statystycznych wynika, że do najczęstszych naruszeń przepisów zawartych w regulaminach wojskowych należało: użytkowanie niezgodnie z przepisami ubiorczymi różnych części umundurowania lub noszenie umundurowania mającego inne braki, nieoddawanie lub nieprawidłowe oddawanie honorów, palenie tytoniu na ulicy itp. Patrole WSW z reguły legitymowały żołnierzy popełniających te wykroczenia, o czym powiadamiani byli ich przełożeni (nie

²³ *Ibidem*, s. 35–38.

²⁴ *Ibidem*, s. 39.

²⁵ *Ibidem*, s. 44–45.

niżej niż na szczeblu dowódcy jednostki wojskowej). W latach 1957–1970 legitymowano rocznie przeciętnie ok. 67 tys. żołnierzy, a w okresie 1971–1980 liczba ta zmniejszyła się do ok. 35 tys. żołnierzy²⁶.

Doprowadzenie polegało na zatrzymaniu żołnierza, wobec którego podejmowano interwencję, i przekazaniu go do dyspozycji organu służby garnizonowej lub wewnętrznej jednostki, tj. oficera inspekcyjnego garnizonu lub oficera dyżurnego macierzystej jednostki²⁷. Konieczność doprowadzenia następowała jeżeli żołnierz:

- naruszył honor lub godność żołnierską;
- był podejrzany o popełnienie przestępstwa;
- z jego zachowania wynikało, że jest nietrzeźwy;
- naruszył dyscyplinę wojskową lub zakłócił porządek publiczny w stopniu uzasadniającym ukaranie dyscyplinarne;
- świadomie naruszył przepisy ubiorcze;
- nie posiadał dokumentów tożsamości;
- nie posiadał dokumentów uprawniających do przebywania poza rejonem zakwaterowania (dotyczyło to tylko żołnierzy służby zasadniczej)²⁸.

W latach 1957–1980 do oficerów inspekcyjnych garnizonu i oficerów dyżurnych jednostek wojskowych w ciągu roku doprowadzano przeciętnie 37 tys. żołnierzy²⁹.

Doprowadzenie mogło dotyczyć także żołnierza kierowcy (wraz z pojazdem), jeżeli:

- znajdował się w stanie wskazującym na spożycie alkoholu lub innego podobnie działającego środka;
- nie miał odpowiednich dokumentów;
- stwierdzono widoczne braki w stanie technicznym pojazdu zagrażające bezpieczeństwu ruchu drogowego;
- stwierdzono, że pojazd był wykorzystywany do celów niesłużbowych.

Zatrzymanie w izbie zatrzymań można było zarządzić wyłącznie wobec żołnierza który:

- został ujęty w czasie popełniania przestępstwa lub w pościgu podjętym po popełnieniu tego przestępstwa;
- był podejrzany o popełnienie przestępstwa, a istniała obawa, że ukryje się lub zatrze ślady i dowody;
- naruszył dyscyplinę wojskową lub zakłócił porządek publiczny w stopniu kwalifikującym się do ukarania co najmniej karą aresztu;
- nie miał dokumentów tożsamości albo były one podrobione lub przerobione³⁰.

Zgodnie z *Regulaminem służby garnizonowej...* prawo zatrzymania żołnierza przysługiwało:

²⁶ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 125.

²⁷ *Regulamin służby garnizonowej i wartowniczej...* przewidywał doprowadzenie do miejsca zamieszkania żołnierza zawodowego, który znajdował się w stanie nietrzeźwym i nie zakłóca porządku publicznego, lecz było to stosowane wyjątkowo przez patroly WSW.

²⁸ *Regulamin służby garnizonowej...*, s. 46.

²⁹ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 125.

³⁰ *Regulamin służby garnizonowej...*, s. 48.

- dowódcy, komendantowi i oficerowi inspekcyjnemu garnizonu – w stosunku do żołnierzy, zgodnie z uprawnieniami zawartymi w regulaminie, z wyjątkiem swoich przełożonych;
- oficerowi dyżurnemu organu WSW według kodeksu postępowania karnego³¹;
- dowódcy i oficerowi dyżurnemu jednostki – w stosunku do żołnierzy swojej jednostki, z wyjątkiem swoich przełożonych³²;
- sądowi, prokuratorowi wojskowemu oraz szefowi organu WSW, zgodnie z kodeksem postępowania karnego.

W izbach zatrzymań umieszczano także żołnierzy znajdujących się w stanie po użyciu alkoholu w celu wytrzeźwienia nie dłużej niż na okres 24 godzin³³.

Przebieg służby patrolowej znajdował zazwyczaj odbicie w kilku dokumentach służbowych:

- książkach dowódców patroli (posiadał ją każdy dowódca patrolu i wpisywał w niej przebieg służby oraz podejmowane interwencje);
- meldunkach o doprowadzeniu;
- zawiadomieniach kierowanych do dowódców jednostek o niewłaściwym zachowaniu się żołnierzy;
- informacjach, analizach, meldunkach.

Miarą aktywności służby patrolowej mogła być liczba wysyłanych patroli oraz liczba wylegitymowań i doprowadzeń żołnierzy z powodu naruszenia przez nich przepisów regulaminów wojskowych i przepisów ubiorczych WP.

Innym rodzajem działalności porządkowej była wojskowa kontrola drogową. Wojskowi inspektorzy ruchu drogowego WSW organizowali i prowadzili kontrole pojazdów, których celem było egzekwowanie przestrzegania przepisów ruchu drogowego, minimalizowanie skutków zdarzeń drogowych oraz poprawa bezpieczeństwa i kultury jazdy. Sprawdzali również trzeźwość kierowców, dowódców i dysponentów pojazdów, dokumenty uprawniające do przejazdów i przewozów oraz sprawdzali stan techniczny pojazdów na drodze. W ramach profilaktyki uczestniczyli w spotkaniach z kierowcami w jednostkach wojskowych. Szkolili zarówno kierowców, jak również dowódców i dysponentów pojazdów. Działalność wojskowych inspektorów ruchu drogowego była ukierunkowana na poprawę bezpieczeństwa na drogach, a także na ujawnianie nieprawidłowości związanych z transportem niezgodnym z dokumentacją czy wykorzystywanie pojazdów służbowych niezgodnie z przeznaczeniem³⁴.

Statystyka dotycząca lat 1957–1980 (2 194 515 skontrolowanych pojazdów wojskowych; rocznie kontrolowano ok 91 438 samochodów³⁵) pokazuje dużą aktywność inspektorów ruchu drogowego.

³¹ W sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych uprawnienia i obowiązki procesowe Milicji Obywatelskiej dotyczyły także Wojskowej Służby Wewnętrznej (*Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku kodeks postępowania karnego*, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 96, art. 582).

³² Prawo zatrzymywania osoby podejrzanej podlegającej właściwości sądów wojskowych przysługuje w warunkach określonych w art. 206 także przełożonemu wojskowemu i organom dowódcy garnizonu. Zob. *Ibidem*, art. 583.

³³ *Regulamin służby garnizonowej...*, s. 49.

³⁴ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 126.

³⁵ *Ibidem*.

Ważnym zadaniem służby porządkowej było konwojowanie oraz poszukiwanie żołnierzy pozostających na tzw. samowolnych oddaleniach. Zdarzały się również dezercje z bronią, co wymagało użycia wielu żołnierzy, sprzętu oraz stosowania specjalistycznej taktyki i techniki działań, włącznie z organizowaniem zasadzek.

Za działalność służby porządkowej w terenowych jednostkach WSW odpowiadali zastępcy szefów tych jednostek ds. porządkowych. Podlegali im pomocnicy lub starsi pomocnicy, dowódcy plutonów oraz podoficerowie zawodowi służby porządkowej.

W kolejnych latach etaty żołnierzy zawodowych w służbie porządkowej WSW były obsadzane oficerami przenoszonymi z pionu kontrwywiadu WSW oraz oficerami spoza WSW. Na etaty chorążych i podoficerów zawodowych byli zaś kierowani absolwenci powstałej w 1968 r. w Ośrodku Szkolenia WSW w Mińsku Mazowieckim³⁶ Szkoły Chorążych WSW i Podoficerskiej Szkoły Zawodowej WSW. W odróżnieniu od służby w pionie kontrwywiadu czy w pionie dochodzeniowo-śledczym, w służbie porządkowej główną rolę w realizacji zadań odgrywali żołnierze służby zasadniczej i podoficerowie zawodowi. Poborowi powoływani do służby w WSW byli specjalnie dobierani. Sprawdzana była ich opinia w miejscu zamieszkania i pracy, nie mogli być karani sądownie, musieli mieć wykształcenie na odpowiednim poziomie oraz wzrost nie mniejszy niż 172 cm³⁷.

Szkoleniem i przygotowaniem poborowych do służby w terenowych organach porządkowych WSW zajmował się wspomniany Ośrodek Szkolenia WSW w Mińsku Mazowieckim. Poborowi przechodzili tu 3-miesięczne przeszkolenie. Ośrodek przygotowywał również kierowców i innych specjalistów na potrzeby WSW³⁸.

Wiele miejsca w pracy służby porządkowej zajmowały przedsięwzięcia o charakterze zapobiegawczym. Należały do nich pogadanki dla żołnierzy, rozmowy ostrzegawcze, ilustrowane filmami informacje na temat porządku i dyscypliny wojskowej itp. Stale współpracowano z komendantami garnizonów, Milicją Obywatelską i Służbą Ochrony Kolei. Współdziałanie obejmowało wymianę informacji, wspólne patrolowanie oraz zabezpieczanie pod względem porządkowym ważnych wydarzeń społecznych (imprez, uroczystości państwowych oraz ćwiczeń wojskowych), a także poszukiwanie osób, wykrywanie przestępstw i zapobieganie penetracji obiektów wojskowych przez cudzoziemców.

W całym okresie istnienia WSW unowocześniano metody i formy pracy służby prewencji. Opracowywano wiele instrukcji i wytycznych szczegółowo opisujących procedury postępowania w różnych sytuacjach³⁹. Na zlecenie WSW powstało wiele filmów profilaktycznych piętnujących negatywne zjawiska. Dowódcy jednostek i ich przełożeni otrzymywali od WSW analizy i uogólnione dane o popełnianych przez żołnierzy wykroczeniach dyscyplinarnych poza rejonami zakwaterowania wraz z wynikającymi z nich wnioskami.

³⁶ Od 13 VII 1978 r. – Centralny Ośrodek Szkolenia WSW.

³⁷ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 123.

³⁸ *Ibidem*, s. 124.

³⁹ Między innymi: „Instrukcja o organizacji i zasadach działania konwojów”, „Instrukcja o wojskowej kontroli drogowej”, „Instrukcja o organizacji i zasadach działania patroli WSW”.

Działalność dochodzeniowo-śledcza

W początkowym okresie funkcjonowania Wojskowa Służba Wewnętrzna nie miała faktycznych uprawnień do samodzielnego prowadzenia śledztw. Organa WSW prowadziły dochodzenia na takich samych zasadach jak dowódcy jednostek. Ograniczenia uprawnień śledczych WSW były spowodowane stwierdzonymi w poprzednich latach przejawami naruszania zasad praworządności przez organy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz Informacji Wojskowej. Dopiero ustawa z 21 stycznia 1958 r. „O zmianie niektórych przepisów kodeksu wojskowego postępowania karnego”⁴⁰ przyznała organom WSW uprawnienia samodzielnego organu dochodzeniowego.

Był to wprawdzie postęp w porównaniu z poprzednimi ograniczeniami, aczkolwiek WSW nadal nie miała uprawnień do samodzielnego prowadzenia śledztw w całości⁴¹. Odgrywała tylko rolę pomocniczą w postępowaniach prowadzonych przez prokuratury wojskowe. Ciągły wzrost zadań WSW, a przede wszystkim kontrwywiadu wojskowego, wymuszał rozszerzenie dochodzeniowo-śledczych uprawnień tej służby. Chodziło o zwiększenie efektywności kontrwywiadowczej działalności wykrywczej, szczególnie w sprawach dotyczących szpiegostwa, zaboru broni i amunicji, dezercji, naruszenia tajemnicy państwowej itp. W tych właśnie kwestiach niezbędna była w trakcie śledztwa ścisła i bezpośrednia koordynacja czynności procesowych i kontrwywiadowczych⁴².

Wspomniane rozszerzenie nastąpiło dopiero po wydaniu w 1969 r. nowego kodeksu postępowania karnego i wprowadzeniu go w życie z dniem 1 stycznia 1970 r. Od tej pory organa dochodzeniowo-śledcze WSW uzyskały możliwość prowadzenia w całości śledztw powierzonych im przez prokuratora⁴³. Sytuację jednak utrudniały częste zmiany funkcjonalne i organizacyjne, występujące szczególnie na szczeblu Szefostwa i zarządów WSW okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych.

Struktura organizacyjna pionu dochodzeniowo-śledczego WSW zmieniała się kilkakrotnie. Do 1967 r. pion dochodzeniowy był połączony z pionem porządkowym. Jedyne w Szefostwie WSW istniał w tym czasie samodzielny wydział śledczy. Prowadził on śledztwa i dochodzenia tylko w sprawach o charakterze politycznym oraz innych przestępstwach będących przedmiotem zainteresowania pionu kontrwywiadu wojskowego.

W 1967 r. podjęto decyzję o wyodrębnieniu i usamodzielnieniu pionu dochodzeniowo-śledczego. W efekcie na szczeblu Szefostwa WSW powstał samodzielny Oddział V, w zarządach WSW okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych – wydziały V, a w terenowych oddziałach WSW – wydziały II.

Na szczeblu Szefostwa WSW, a także zarządów WSW okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych nie tylko prowadzono śledztwa, ale też sprawowano nadzór służbowy nad prowadzeniem postępowań karnych w podległych jednostkach terenowych. Wydziały II terenowych oddziałów WSW prowadziły dochodzenia

⁴⁰ Dz.U. 1958, nr 4, poz. 12.

⁴¹ Zgodnie z zapisami art. 157–159 KWPK, WSW posiadał uprawnienia do wszczynania dochodzeń karnych, ich samodzielnego prowadzenia, sporządzania dokumentów kończących postępowanie, łącznie z aktem oskarżenia zatwierdzanym przez prokuratora

⁴² *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*, s. 107.

⁴³ *Ibidem*, s. 107.

oraz niektóre śledztwa. Delegatury WSW były tylko uprawnione do prowadzenia dochodzeń i to w ograniczonym zakresie⁴⁴.

Taka struktura organizacyjno-funkcjonalna pionu dochodzeniowo-śledczego dawała mu samodzielność oraz umożliwiała racjonalne wykorzystanie kadr.

W marcu 1979 r. zlikwidowano dotychczasowy Oddział V (dochodzeniowo-śledczy), włączając jego kadrę „dochodzeniową” do pionu prewencji, a kadrę śledczą do działu techniki operacyjnej. Tym samym sztucznie oddzielono dział śledczy od działu dochodzeniowego oraz zmniejszono liczbę etatów pionu dochodzeniowo-śledczego. Posunięcie to znacznie zmniejszyło efektywność działań dochodzeniowych i śledczych WSW. W związku z tym w 1980 r. dokonano ponownych zmian organizacyjnych, przywracając w znacznej mierze stan sprzed marca 1979 r. Utworzony został Oddział Dochodzeniowo-Śledczy na szczeblu Szefostwa WSW, powstały też wydziały na szczeblach zarządów WSW okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych, pozostające jednak w pionie prewencji. Na szczeblu oddziałów terenowych i delegatur WSW organizacja pionu dochodzeniowo-śledczego pozostała bez zmian⁴⁵.

Po zmianach organizacyjnych do głównych zadań pionu dochodzeniowo-śledczego należało:

- ściganie sprawców przestępstw w wojsku;
- wykrywanie, w ścisłym współdziałaniu z kontrwywiadem wojskowym, przestępstw i ich sprawców;
- przeciwdziałanie przestępczości, głównie na podstawie ustaleń ze spraw karnych i czynności sprawdzających⁴⁶.

Działalność dochodzeniowo-śledcza organów WSW była oparta na obowiązujących przepisach prawa karnego – materialnego i procesowego. Podejmowane przez strony postępowania starania o respektowanie podstawowych praw obywatelskich zmierzały do odcięcia się od niechlubnej tradycji poprzedniczki WSW – stalinowskiej Informacji Wojskowej.

Praca dochodzeniowo-śledcza była organizowana na podstawie oceny posiadanych materiałów dowodowych, z wykorzystaniem dostępnych osiągnięć wiedzy i techniki kryminalistycznej, przy angażowaniu stosownych sił i środków, we współdziałaniu z kontrwywiadem i innymi organami ścigania oraz kontroli. W kształceniu kadr wykorzystywano doświadczenia cywilnych organów dochodzeniowo-śledczych, m.in. Milicji Obywatelskiej.

Organa WSW realizowały zadania ścigania karnego na podstawie kodeksu postępowania karnego i ustawy o prokuraturze, ściśle współdziałając z organami prokuratury wojskowej. Zakres współdziałania był szeroki i miał zróżnicowany charakter. Prokuratorzy wojskowi z mocy ustawy sprawowali nadzór nad prowadzonymi przez WSW postępowaniami karnymi, zwracając uwagę na przestrzeganie obowiązujących zasad procesu karnego, w tym podstaw zatrzymania, zasadności wszczęcia postępowania i przedstawiania zarzutów, zasadności wniosków o stosowanie środków zapobiegawczych, w tym aresztu tymczasowego, oraz prawidłowego zamykania postępowania karnego⁴⁷.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 108.

⁴⁵ *Rozwój Ludowego Wojska Polskiego...*

⁴⁶ *Ibidem*, s. 109.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 111.

Pion dochodzeniowo-śledczy ściśle współdziałał także z dowódcami jednostek wojskowych. Zasady tego współdziałania, ujęte w dokumentach normatywnych, określały zadania i obowiązki zarówno dowódców jednostek, jak i organów WSW. Najważniejsze z nich to:

- obowiązek dowódców jednostek zawiadamiania organów WSW o zaistniałym przestępstwie, zabezpieczenia miejsca jego dokonania oraz udzielenia organowi dochodzeniowo-śledczemu pomocy niezbędnej do przeprowadzenia postępowania (udostępnienie dokumentów, wydanie opinii, kierowanie żołnierzy na przesłuchanie itp.);
- składanie przez dowódców jednostek wniosków o ściganie sprawców tzw. przestępstw wnioskowych;
- obowiązek organów WSW informowania dowódców o okolicznościach sprzyjających przestępczości i osobach, które przyczyniły się do popełnienia przestępstwa oraz żądanie od dowódców wyjaśnień co do stwierdzonych uchybień w tym zakresie, a także o wyciągniętych wnioskach służbowych i dyscyplinarnych;
- obowiązek organów WSW okresowego informowania Głównego Zarządu Politycznego WP (GZP WP) i zarządów politycznych okręgów wojskowych oraz rodzajów sił zbrojnych o problemach przestępczości w wojsku;
- przedstawianie określonych problemów przestępczości przez szefa WSW lub jego zastępcę na posiedzeniach Rady ds. Wojskowych Organów Ścigania;
- omawianie i ustalanie przez WSW i GZP WP zasad postępowania wobec sprawców niektórych czynów przestępczych⁴⁸.

W prowadzonej przez WSW pracy dochodzeniowo-śledczej już od 1957 r. wykorzystywano technikę kryminalistyczną. W terenowych organach WSW wprowadzono etaty techników kryminalistycznych. Wyznaczano na nie oficerów, chorążych i podoficerów zawodowych przeszkolonych na specjalistycznych kursach. W 1965 r. na szczeblu Szefostwa WSW utworzono laboratorium operacyjno-kryminalistyczne. Z czasem, we współpracy z Zakładem Kryminalistyki Komendy Głównej MO, rozwinięto w nim działy: fotografii, daktyloskopii, badań dokumentów, badań mechanoskopijnych, badań broni oraz badań poligraficznych⁴⁹.

Struktura organizacyjna i zadania Szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej

Szczegółowa struktura Szefostwa WSW w początkowym okresie jego funkcjonowania przedstawiała się następująco:

- Zarząd I – organizacja i kontrola pracy kontrwywiadowczej w jednostkach:
 - a) Oddział I – ochrona kontrwywiadowcza MON, IC MON, akademii wojskowych na terenie m.st. Warszawy,
 - b) Oddział II – praca kontrwywiadowcza z pozycji zagranicy oraz nadzór nad pracą w tym zakresie jednostek terenowych,
 - c) Oddział III – koordynacja i nadzór nad pracą kontrwywiadowczą prowadzoną przez jednostki, prowadzenie ważniejszych rozpracowań agenturalnych,
 - d) Wydział IV – dezinformacja, maskowanie oraz analiza penetracji wojska przez ataszaty wojskowe obcych państw;

⁴⁸ *Ibidem*, s. 114.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 119.

- Zarząd II – zakres i kontrola pracy dochodzeniowo-porządkowej:
 - a) Oddział I – nadzór nad stosowaniem przepisów prawa i wytycznych do pracy dochodzeniowo-porządkowej,
 - b) Oddział II – organizacja i nadzór służby patrolowej, konwojowej i regulacji ruchu,
 - c) Oddział III – organizacja i nadzór pracy operacyjnej w pionie dochodzeniowo-śledczym
 - d) Wydział IV – analiza i statystyka pracy dochodzeniowo-śledczej,
 - e) Główny Inspektorat Samochodowy;
- Oddział III – zabezpieczenie wykonywania zadań:
 - a) Wydział I – obserwacji,
 - b) Wydział II – techniki operacyjnej,
 - c) Wydział III – wywiadów i ustaleń,
 - d) Wydział IV – remontów i zaopatrzenia technicznego;
- Oddział Ogólny (20 lipca 1957 r. przemianowany na Oddział IV) – organ wykonawczy:
 - a) Wydział I – ewidencji operacyjnej (i archiwum)
 - b) Wydział II – szyfrowo-kodowy,
 - c) Wydział III – organizacyjno-mobilizacyjny,
 - d) Węzeł Łączności;
- Wydział V – czynności śledcze zlecone przez prokuratorów;
- Wydział VI – ochrona Zarządu II Sztabu Generalnego WP (istniał w latach 1959–1961);
- Oddział Polityczny (później Wydział Polityczny);
- Wydział Kadr (20 lipca 1957 r. przemianowany na Oddział Kadr, a następnie na Oddział Kadr i Szkolenia):
 - a) Wydział I – personalny,
 - b) Wydział II – szkolenia,
 - c) Wydział III – ewidencji personalnej;
- Wydział Administracyjno-Gospodarczy (20 lipca 1957 r. przemianowany na Oddział Administracyjno-Gospodarczy);
- Oddział Zaopatrzenia:
 - a) Sekcja finansowa,
 - b) Sekcja mundurowa,
 - c) Sekcja żywnościowa,
 - d) Sekcja kwaterunkowa,
 - e) Ambulatorium;
- Komenda Ochrony Szefostwa WSW⁵⁰.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku Szefostwo WSW było kilkakrotnie reorganizowane i powiększane⁵¹. Po tych zmianach jego struktura wyglądała następująco:

- Zarząd I – zabezpieczenie kontrwywiadowcze SG WP oraz IC MON;
- Zarząd II – zabezpieczenie kontrwywiadowcze, analiza i kontrola pracy organów terenowych (od 20 marca 1979 r. Zarząd III);

⁵⁰ Struktura organizacyjna na podstawie: *Instrukcje pracy kontrwywiadowczej Wojskowej Służby Wewnętrznej wraz z instrukcjami prowadzenia dokumentacji i ewidencji (1957–1990)*, wstęp i oprac. B. Kapuściak, Kraków 2010, s. 17–18.

⁵¹ *Ibidem*, s. 18.

- Oddział III – ochrona MON, obserwacja i technika, tajne zatrzymania, prowadzenie ważniejszych spraw operacyjnych (od 20 marca 1979 r. Zarząd IV);
- Oddział IV – organizacyjny, legalizacja dokumentów, ewidencja i archiwum – prawdopodobnie do 1970 r. (od 20 marca 1979 r. Zarząd V);
- Oddział V – pion dochodzeniowo-śledczy (od 20 marca 1979 r. pion dochodzeniowy wszedł do Zarządu II, a pion śledczy został włączony do Zarządu IV);
- Oddział VI – prewencja (od 20 marca 1979 r. w Zarządzie II);
- Oddział VII – analityczny, ewidencja i archiwum (Wydział III) – od 1971 r. (od 20 marca 1979 r. Zarząd V);
- Wydział VII;
- Oddział Techniki Operacyjnej (wcześniej jako część Oddziału III);
- Oddział Kadr i Szkolenia (od 20 marca 1979 r. Oddział Kadr);
- Oddział Szkolenia i Analiz – prawdopodobnie w latach 1970–1971 także ewidencja i archiwum (Wydział III), po 1971 r. prawdopodobnie wszedł do Oddziału Kadr i Szkolenia (od 20 marca 1979 r. sprawy szkolenia przejął Zarząd V);
- Wydział Finansów;
- Wydział Polityczny.

Po kolejnych zmianach, przeprowadzonych w połowie lat osiemdziesiątych, organizacja Szefostwa WSW przedstawiała się następująco⁵²:

- Zarząd I – ochrona kontrwywiadowcza IC MON i jednostek wojskowych centralnego podporządkowania;
- Zarząd II – działalność prewencyjna i dochodzeniowo-śledcza;
- Zarząd III – działalność kontrwywiadowcza i prowadzenie ważniejszych rozpraw operacyjnych, analiza;
- Zarząd IV – działalność techniki operacyjnej, obserwacji i kryminalistyki oraz realizacja przedsięwzięć specjalnych, Centralny Organ Zaopatrzenia;
- Zarząd V – zabezpieczenie operacyjne, w tym ewidencja i archiwum (Wydział III), prace badawcze usprawniające system kierowania i podejmowania decyzji we wszystkich organach WSW, kontrole kompleksowe;
- Oddział VI – ochrona Zarządu II Sztabu Generalnego i polskich ataszatów wojskowych oraz kadry Zarządu II SG działającej pod przykryciem;
- Oddział VII – ochrona kontrwywiadowcza i fizyczna I sekretarza KC PZPR i Gabinetu MON oraz członków delegacji szczebla ministerialnego, a także wojskowych ośrodków wypoczynkowych;
- Oddział Kadr;
- Wydział Finansów;
- Wydział Polityczny.

Wraz z powstaniem WSW zorganizowano Kursy Doskonalenia Oficerów WSW w Mińsku Mazowieckim, które zarządzeniem szefa WSW nr 0031/F z 25 czerwca 1957 r. przekształcono w Ośrodek Szkolenia WSW (od 24 lipca 1970 r. imienia Feliksa Dzierżyńskiego), od początku lat osiemdziesiątych działający jako Centralny Ośrodek Szkolenia WSW, a od 28 lutego 1986 r. – jako Centrum Szkolenia WSW. W Ośrodku Szkolenia WSW w 1968 r. utworzono Szkołę Chorążych WSW, a w 1974 r. – Szkołę Oficerów Rezerwy WSW. Kadra oficerska WSW odbywała także studia w akademiach wojskowych i na wyższych uczelniach cywilnych,

⁵² *Ibidem*, s. 19.

m.in. w Wojskowej Akademii Politycznej, Akademii Spraw Wewnętrznych czy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie⁵³.

W toku zmian ustrojowych po 1989 r. WSW została rozwiązana na podstawie rozkazu MON z 18 kwietnia 1990 r. W tym samym roku WSW połączono z Zarządem II Sztabu Generalnego WP (tzn. wywiadem wojskowym) i utworzono w ten sposób Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu oraz Żandarmerię Wojskową. Pod koniec 1991 r. Wywiad i Kontrwywiad Zarządu II Sztabu Generalnego przekształcono w Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych⁵⁴.

Zakończenie

Wojskowa Służba Wewnętrzna zakończyła swoją działalność pod koniec sierpnia 1990 r. Z pionu porządkowego i dochodzeniowego utworzono Żandarmerię Wojskową. Żołnierze WSW nie przechodzili żadnej weryfikacji. Wielu z nich, szczególnie starszych wiekiem, odeszło wówczas do rezerwy, gdyż w nowych strukturach nie dla wszystkich starczyło miejsca. Zadania nowej formacji – ŻW – były prawie identyczne z tymi, które spełniał pion porządkowy i dochodzeniowy WSW. Żandarmeria Wojskowa, choć nawiązywała do tradycji przedwojennej żandarmerii, jeszcze przez wiele lat kontynuowała działalność prewencyjną i dochodzeniową realizowaną w czasach WSW. Większość komendantów terenowych jednostek ŻW także wywodziła się z WSW. Wojskowa Służba Wewnętrzna w kolejnych latach utożsamiana była ze starym systemem politycznym oraz oskarżana o jego polityczne wspieranie. Swoje dramatyczne losy przeszły zlikwidowane później Wojskowe Służby Informacyjne, których kadre w dużym stopniu stanowili byli oficerowie kontrwywiadu WSW. Jednak Żandarmerii Wojskowej stworzonej w dominującym stopniu z kadry i żołnierzy dwóch pionów WSW – prewencji i dochodzeniowego – nie oskarżano nigdy o działanie niezgodne z prawem lub szkodzące Polsce i jej siłom zbrojnym. Doświadczenia lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. pokazują, że w pionach tych służyli ludzie bardzo dobrze wykształceni, dobrze przygotowani do powierzonych im zadań. Wielu z absolwentów Szkoły Oficerów Rezerwy miało cywilne wykształcenie prawnicze, co niewątpliwie sprzyjało kulturze prawnej całej formacji. Ogólnie biorąc, kadra Wojskowej Służby Wewnętrznej miała największy w wojsku odsetek osób z wyższym wykształceniem. Wysoki poziom kształcenia cechował Szkołę Chorążych WSW. W obu omawianych pionach WSW pryncypialnie traktowano przestrzeganie prawa przez samych żołnierzy tych pionów.

Bogusław Pacek, Artur Rochnowski

⁵³ *Ibidem*, s. 20.

⁵⁴ *Ibidem*.